

УДК 657.471(045)

Копчикова І.В.

аспірант кафедри державного фінансового контролю і аналізу
Київського національного торговельно-економічного університету**СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ТОВАРНІ ВТРАТИ»: ОБЛІКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Розглянуто питання про актуальність категорії товарні втрати торговельних мереж. Обґрунтовано поняття втрат в системі бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю. Подано визначення категорії «товарні втрати», що є основою удосконалення процесу організації та ведення бухгалтерського обліку з урахуванням інтересів власника та адміністрації підприємства в частині збереження майна.

Ключові слова: збереження майна, втрати майна, природні втрати, природній убуток, розкрадання, нестача.

Копчикова И.В. СУЩНОСТЬ КАТЕГОРИИ «ТОВАРНЫЕ ПОТЕРИ»: УЧЕТНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Рассмотрен вопрос об актуальности категории товарные потери торговых сетей. Обосновано понятие потерь в системе бухгалтерского учета и внутреннего контроля. Представлено определение категории «товарные потери», которые являются основой усовершенствования процесса организации и ведения бухгалтерского учета с учетом интересов владельца и администрации предприятия с точки зрения сохранения имущества.

Ключевые слова: сохранение имущества, потери имущества, естественные потери, естественная убыль, кражи, недостачи.

Kopchikova I.V. THE ESSENCE OF THE "COMMODITY LOSSES" CONCEPT: ACCOUNTING AND LEGAL ASPECTS

The article raises the issue of commodity losses networks. The notion of losses in the fields of accounting system and internal control is grounded. The definition of the «commodity losses» is given, which serves the basis for improvement of accounting in the interests of owners and administration of the company in terms of property preserving.

Keywords: preservation of property, property losses, natural loss, theft, lack, scarcity.

Постановка проблеми. В умовах швидких змін економічного середовища комерційної господарської діяльності актуальним є питання організації процесу управління підприємством та нейтралізації небезпек і загроз для забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства. Торгівля є найбільш вразливою галуззю від зовнішнього середовища, оскільки має безпосередні чисельні зв'язки та взаємодію з виробниками-постачальниками товарів, посередниками, споживачами, підприємствами, що надають послуги для оснащення і належної організації торговельно-технологічного процесу.

Специфіка торговельної діяльності, необхідність постійного пошуку сучасних методів обслуговування населення та урахування сукупності факторів, що впливають на якісне виконання функцій торгівлі, свідчать про об'єктивну можливість виникнення внутрішніх проблем, які потребують оперативного втручання, своєчасного передбачення та попередження.

Практика і наукові дослідження свідчать, що організація сучасної торговельної діяльності підприємств потребує відпрацювання і створення системи економічної безпеки, яка б враховувала ті негативні моменти, що може спричинити кожна з сторін економічних відносин.

Діяльність суб'єктів господарювання супроводжується впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, спричинених суб'єктивними та об'єктивними обставинами: практично на кожному підприємстві трапляються нестачі, втрати, псування активів, розкрадання, що зумовлено низкою причин: неуважністю матеріально відповідальних осіб, крадіжками, фізико-хімічними властивостями товарів, розтратами, зловживаннями тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання, пов'язані з дослідженням сутності товарних втрат торговельних підприємств, знайшли відображення в чисельних працях М.І. Баканова, І.П. Богера, Д.Л. Кузьміна, Г.М. Ладченка, Г.В. Осовської та інших. Вивчення умов та чинників, під впливом яких виникають

втрати, приділяли увагу М. Оскар Снак, І.С. Дацюк, С.В. Бардаш.

Мета статті. Обґрунтувати та конкретизувати поняття товарних втрат торговельних мереж в системі бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю з метою забезпечення збереження майна власників та підвищення інформаційної, контрольної та аналітичної функції бухгалтерського обліку.

Викладення основного матеріалу. Поняття «шкода» та «збитки» мають економічний і юридичний аспект. Будь-яку особу цікавлять саме ті втрати, за які хтось має відповідати. Вони і становлять юридичний зміст шкоди та збитків. Відтак, коли йдеться про втрати майна, то це означає завдані шкоду, збиток.

В умовах приватної власності майно належить конкретному власнику, який зацікавлений в його збереженні та ефективному використанні. Для цього на підприємстві призначаються особи, які несуть відповідальність за збереження майна. Однак доволі часто трапляються ситуації, коли роботодавці (керівники), незалежно від причини виникнення нестач майна, вимагають від матеріально відповідальних осіб компенсувати втрати, забуваючи про те, що працівник не відповідає за шкоду, викликану нормальними виробничо-господарськими ризиками.

Вивчення втрат майна повинно ґрунтуватись на якнайповніших реальних фактах господарського життя та забезпечувати об'єктивно-необхідною інформацією користувачів: управлінців, бухгалтерів, контролерів, юридичний відділ та ін.

Вивчення проблеми виникнення та контролю товарних втрат на підприємствах роздрібно-торгівельної мережі необхідно почати з визначення їх поняття та сутності.

Для того, щоб дати найбільш повне і точне визначення поняття «товарні втрати», звернемось до наукової літератури, а також до спеціалістів, які безпосередньо вивчали товарні втрати та проводили їх комплексний аналіз.

Сьогодні в науковій літературі виокремлюють:

– товарні втрати – це втрати, зумовлені частково або повною втратою кількісних і якісних характеристик товару в натуральному вираженні;

– матеріальні втрати – це втрати, спричинені частково або повною втратою вартісних характеристик товару в грошовому вираженні. Матеріальні втрати є наслідком товарних втрат.

Відомий економіст М.І. Баканов визначав товарні втрати як частину товарних ресурсів, що не досягла споживача і що не задовольняє суспільні потреби [1]. Вчений розглядав товарні втрати в макроекономічному масштабі, в умовах, коли проблема їх скорочення розглядалася з погляду збереження соціалістичної власності. Безумовно, в таких економічних умовах, коли торгівля була частиною народного господарства, коли держава виступала єдиним власником, подібне трактування товарних втрат відповідало завданням проведення політики ресурсозбереження на рівні всієї країни. Умови економічного господарювання, що змінилися, а саме виникнення інституту приватної власності, зумовили необхідність детального розгляду товарних втрат, виявлення всіх чинників, що збільшують їх, з метою подальшого скорочення втрат.

Г.В. Осовська втрати (loses) визначає як частину виробничих ресурсів (робоча сила, предмет праці), витрачену без отримання готової продукції (послуг), перевитрачену порівняно з раціональними питомими витратами або взагалі невикористану [2, с. 51].

Під втратами майна Д.Л. Кузьмін розуміє зменшення його кількості в натурі та зниження якості внаслідок недбалого збереження на всіх стадіях кругообігу капіталу [3, с. 104].

Г.М. Ладченко у своєму дисертаційному дослідженні розглядає товарні втрати «як частина товарних ресурсів, що не досягла споживача – кінцевої мети товарного обігу, що не задовольнила потреби ні по кількості, ні за якістю» [4]. Вчений розглядає товарні втрати в макроекономічному масштабі, водночас не враховує причин і чинників їх виникнення. Ця обставина обумовлена тим, що у своїй роботі автор задається метою комплексного аналізу товарних втрат і втрат якості товарів без урахування чинників, що впливають на їх величину.

І.П. Богер у дисертаційному дослідженні 1990 року пропонує визначити товарні втрати як «кількісне зменшення фізичної маси товарів і зниження або повна втрата якості товарів у сфері обертання, що виражені в натуральній або грошовій формі» [5]. Вчений у цьому визначенні не враховує будь-які фактори, що впливають на величину товарних втрат, а такий підхід ускладнює пошук шляхів їх зниження.

Проте вчені не враховують організаційно-технічні фактори, що впливають на їх величину. Втрати від крадіжки товарів зі сторони співробітників і покупців торговельних мереж становлять їх більшість, а організаційно-технічні заходи щодо їх зниження є надзвичайно суттєвими. Також фахівцями не розглядається організаційно-економічний чинник формування товарних втрат, який враховує взаємовідносини між ритейлерами, їх найманими працівниками, постачальниками продукції і покупцями. Тому, на нашу думку, необхідне відображення цих чинників у визначенні товарних втрат.

Відтак, ми вважаємо, що товарні втрати – це виражене в грошовій формі кількісне зменшення фізичної маси товарів, повна або часткова втрата ними споживчих якостей в процесі руху товару від виробника до кінцевого споживача, що обумовлені біоло-

гічними, фізико-хімічними властивостями товарів, а також соціальними, технічними і організаційно-економічними чинниками, які є складовою статтею витрат торговельної мережі.

Стрімкий розвиток роздрібного бізнесу в Україні, виникнення нових форм торгівлі змусили всіх професіоналів цієї сфері зіткнутися з одним із самих гострих питань – крадіжками у всіх її проявах. Поява сучасних форматів торгівлі (супермаркети, гіпермаркети) робить цю проблему однією з ключових у визначенні рівня доходу і виборі фінансової стратегії роздрібного підприємства.

Вивчення видів втрат товарної продукції і умов, в яких вони утворюються, є можливим у разі визначення чинників, під впливом яких виникають втрати і внаслідок яких відбувається їх збільшення. До розгляду цього аспекту вчені підходять неоднозначно. Наприклад М. Оскар Снак під час вивчення витрат обігу державної роздрібною торгівлі продовольчими товарами визначив фактори, що впливають на їх рівень, які можна віднести і до товарних втрат, а саме: характер, розміщення і розвиток мережі, оснащення торговельних підприємств сучасним устаткуванням і механізація трудомістких робіт в торгівлі, раціональну організацію товароруку і поліпшення торгового транспорту [6]. Водночас це дослідження належить до 1955р. і має доволі узагальнюючий характер стосовно товарних втрат.

І.С. Дацюк визначає п'ять груп чинників, що впливають на величину товарних втрат, а саме: товарні, торговельні, виробничі, транспортні і природно-кліматичні [7, с. 167]. На наш погляд, автор не врахував такі важливі фактори: організацію матеріальної відповідальності, організацію торговельного процесу на підприємствах з відкритою викладкою товару в частині протикрадіжних заходів, а також чинник організаційно-економічних взаємозв'язків між підприємством торгівлі, його найманими працівниками, постачальниками і покупцями.

І.П. Богер вирізняє дві найбільш загальні групи чинників, що впливають на них: об'єктивні і суб'єктивні. «В результаті до товарних втрат, що зумовлені об'єктивними чинниками, віднесені: природний убуток продовольчих товарів; товарні втрати від зменшення фізичної маси або зниження якості понад встановлених норм; ненормовані товарні втрати від псування; бій скляного посуду з продуктами в межах і понад встановлених норм. До товарним втрат, що зумовлені суб'єктивними чинниками, віднесені: втрати товарів від «забудькуваті» покупців в магазинах самообслуговування; недостачі і розкрадання товарів» [5].

В процесі факторного аналізу, що є основним методом дослідження в дисертації І.П. Богера, предметом є лише товарні втрати, що обумовлені об'єктивними чинниками. Враховуючи, що одним із завдань дослідження І.П. Богера була розробка методики визначення величини сукупних товарних втрат, а підрахунок суб'єктивних чинників дуже ускладнений, вчений їх не враховує.

Однак ігнорування втрат товарів від забудькуватості покупців в магазинах самообслуговування (недостачами і розкраданнями товарів) некоректно, оскільки такі втрати становлять істотну величину в сукупній структурі товарних втрат.

Існує дві основних групи факторів, які призводять до втрат:

1) навмисні розкрадання. Такі розкрадання спостерігаються у вигляді крадіжок товарів з торгового залу покупцями; крадіжок товарів з підсобних при-

мішень та торгового залу недобросовісним персоналом; крадіжок з торгового залу в результаті змови персоналу і покупців; крадіжок з боку недобросовісних постачальників (або в результаті змови співробітників торговельного підприємства і співробітників постачальників товарів, або в результаті шахрайських дій зі сторони постачальників); помилок в документообороті підприємства. Причому 42% крадіжок припадає на покупців, на співробітників – 23% і 21% на охорону. Ще 13–15% – наслідок різних помилок документообігу підприємства [8];

2) утворення товарних втрат і технологічних відходів в процесі товарообігу в межах норм природного убутку і понад норми.

У зв'язку з цим важливим є своєчасне запобігання втратам. Водночас необхідно знайти компроміс між високим рівнем обслуговування і зручностями для покупців, з однієї сторони, і зниженням можливості для крадіжок – з іншої. Успішним в цьому плані буде створення ефективного захисту товару і одночасно збереження відкритої, привабливої атмосфери магазину, що передбачає чітку координацію роботи менеджерів, особливо в сфері представлення товару і дизайну магазину [9, с. 316].

Розглянемо структуру товарних втрат підприємства роздрібною торгівлі як передумову впорядкування обліку товарних втрат і скорочення їх обсягу (рис. 1).

Фактично товарні втрати фіксуються актом списання і відображають величину втрат. Оптимальна ситуація для підприємства роздрібною торгівлі – коли продукцію з простроченим терміном придатності або втраченим товарним виглядом забирає постачальник. Водночас товар або обмінюється на рівноцінний, або заміна відбувається товаром цього ж постачальника, але на відповідну суму в грошовому еквіваленті, або оформляється накладна на повернення товару постачальникові і ця операція проводиться через бухгалтерію. Ці втрати будуть ліквідними згідно з викладеною

класифікацією. Якщо ж товар, через свою специфіку, через втрачену придатність або ж згідно з договірними відносинами з постачальником не підлягає обміну, поверненню, то він передається на переробку.

Наприклад, розірвана упаковка надає продукції нетоварний вигляд, проте цей товар можна переробити в цехах власного виробництва. Пакет з цукром, упаковка якого порушена, менеджер, що займається цією групою товарів, передає (згідно з правилами внутрішнього обліку підприємства) менеджерів пекарні. Отримана кількість цукру пускається до складу хлібобулочних виробів, які потім будуть реалізовані в торговельному залі цього магазину. Водночас важливо зазначити, що для виробництва більшості страв, що готуються у відділах власного виробництва, використовується продукція, що втратила товарний вигляд. Вся знята з реалізації продукція (залежно від причин утворення втрати придатності) оформляється актом і прямує у відділ кулінарії, повертається постачальникам, або утилізується.

Поняття природних втрат науковці трактують по-різному. Зокрема, Р. Гаркавін розглядає поняття природних нестач, під якими розуміє зменшення або пошкодження майна, що викликані природним убутком, стихійним лихом іншими непереборними природними обставинами [10, с. 37].

У той час доц. С.В. Бардаш відокремлює поняття природного убутку та природних втрат. У своїй монографії вчений під природним убутком розглядає зменшення ваги ТМЦ, що виникає в процесах постачання, реалізації та у разі зберігання ТМЦ внаслідок їх фізико-хімічних властивостей.

Під природними втратами розуміються втрати, що передбачені технологічним процесом та виникають внаслідок впливу механічних дій, що здійснює робітник щодо предметів праці в процесі виробництва [11, с. 193].

Природний убуток виникає внаслідок усушки, випаровування, утруски, розпилення, вивітрювання, витікання тощо. Ці явища матеріально відповідальна особа не може передбачити, вони трапляються не з її вини, а внаслідок фізичних та хімічних властивостей ТМЦ, умов їх зберігання та інших причин, що впливають на кількісні і якісні характеристики товарно-матеріальних цінностей. Визначити заздалегідь розмір таких втрат неможливо, тому остаточний розрахунок суми природного убутку слід робити лише після проведення інвентаризацій цінностей і лише в тому разі, коли фактичні залишки ТМЦ менші за величину залишків за даними бухгалтерського обліку. Суми знижок на природний убуток ТМЦ визначають за встановленими нормами. Не для всіх товарно-матеріальних цінностей встановлені норми природного убутку.

Характерною особливістю природних втрат є те, що вони виникають внаслідок природних властивостей об'єкта та не підлягають відшкодуванню, однак повинні бути оцінені та задокументовані, належно відображені

Рис. 1. Структура товарних втрат торговельних мереж

в системі бухгалтерського обліку. Слід звернути увагу на сутність поняття природного убутку.

Тут спостерігається єдність підходів авторів у визначенні цього поняття. Зокрема, всі дослідники погоджуються з тим, що природний убуток – це втрата майна, що виникає під час транспортування, зберігання та реалізації, спричинена його хіміко-фізичними властивостями.

Прикладом цього є усушка, вивітрювання, розпил, розкришення, виморожування, витікання (танення та просочування), розлив у процесі перекачування й продажу рідких товарів, витрата речовин на дихання (борошно, крупа) тощо. Тобто в результаті дії природних процесів кількість майна змінюється, зберігаючи основні властивості.

Кількісні або природні втрати належать до немінучих. Їх можна знизити або змінити місце їх виникнення шляхом цілеспрямованого регулювання чинників зовнішньої або внутрішньої середовища товару, але неможливо виключити повністю. Цим пояснюється встановлення норм природного убутку.

Доволі болючим питанням під час визначення суми списання природного убутку є проблема встановлення двадцять років тому норм природного убутку Наказом Мінторгу СРСР «Про затвердження норм природного убутку продовольчих товарів в торгівлі та інструкції по їх застосуванню» від 2 квітня 1987 р. № 88 [12]. За сучасних умов господарювання змінився склад товарів, тобто речовин, які входять до них та обумовлюють їх нові фізико-хімічні властивості, зокрема здатність до вивітрювання, усушування, випаровування, кристалізації тощо. Саме тому норми убутку, прийняті двадцять років тому, можуть викривляти дані фактичної наявності матеріальних цінностей, залишати непоміченими крадіжки на підприємстві, оскільки не відображають сучасного стану речей. Тому значна кількість дослідників стверджують, що норми природного убутку потребують термінового перегляду на державному рівні.

Сьогодні є досить актуальним питання списання втрат в магазинах самообслуговування. Але сучасні торгові формати користуються Наказом Мінторгу СРСР «Про затвердження диференційованих розмірів списання втрат продовольчих і непродовольчих товарів у магазинах (відділах, секціях) самообслуговування» від 23 березня 1984 р. № 75 [13]. У ньому і визначаються норми природних втрат у зв'язку з крадіжками покупцями товарів з магазинів самообслуговування. Злегка підрегульований Листом Міністерства економіки та європейської інтеграції України від 07 травня 2001 р. № 56-31/164, наказ № 75 продовжує діяти і донині. Цим же наказом затверджена приблизна номенклатура основних груп товарів та розміри відшкодування втрат. На цей час основні положення цього наказу безнадійно застаріли внаслідок впровадження нових ринкових технологій продажу, методів обслуговування, використання нових видів упакувань, засобів захисту товарів. Виникає проблема застосування застарілих норм в нових умовах. Ця проблема загострюється в міру розширення масштабів обороту товарів і прогресу самообслуговування у великих магазинах – супермаркетах, гіпермаркетах, де розміри втрат досягають (здебільшого, внаслідок крадіжок, бою, природного убутку) значних розмірів.

Висновки. Перелічені негативні наслідки завжди оцінюються розміром завданих збитків підприємству, що безпосередньо впливає на розмір прогнозованого прибутку. У статті розглянуто товарні втрати як економічну категорію, що істотно впливає на економічні показники діяльності торговельного підприємства. Втрати є специфічним об'єктом бухгалтерського обліку з того погляду, що вони виникають під час здійснення господарських операцій та більшою мірою їх неможливо спрогнозувати чи передбачити. Втрати несуть за собою ризики зменшення фінансового результату діяльності підприємства та збільшення собівартості готової продукції. Для власників вкладеного капіталу втрати, спричинені зовнішніми суб'єктивними обставинами, є ризиком втрати частки вкладеного майна, тобто відповідальність за збитки підприємства вони несуть своїм власним майном.

Нормативне регулювання обліку та списання товарних втрат є недосконалим і, виходячи з наведених проблем, потребує змін та доповнень. Тому питання товарних втрат потребує подальших наукових досліджень та розробок. З метою мінімізації втрат майна необхідно вести постійний облік, контроль та аналіз фактів, що призводять до втрат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баканов М.И. Издержки товарного обращения в СССР и резервы их снижения : дис. ... канд. эк. наук : 08.00.05 / М.И. Баканов. – М., 1955.
2. Осовська Г.В. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.
3. Кузьмін Д.Л. Бухгалтерський облік і контроль збереження та втрат майна підприємства: організаційно-правовий підхід : дис. ... канд. эк. наук : 08.00.09 / Д.Л. Кузьмін. – К., 2010.
4. Ладченко Г.М. Комплексный анализ товарных потерь и потерь качества товаров в торговле: дис. ... канд. эк. наук : 08.00.05 / Г.М. Ладченко. – Новосибирск, 1989.
5. Богер И.Б. Экономический аспект снижения товарных потерь в торговле севера Сибири и Дальнего Востока: дис. ... канд. эк. наук : 08.00.05 / И.Б. Богер. – Новосибирск, 1990.
6. Снак М. Оскар. Издержки обращения государственной розничной торговли продовольственными товарами и факторы, влияющие на их уровень: дис. ... канд. эк. наук : 08.00.05 / М. Оскар Снак. – М., 1955.
7. Дацюк И.С. Товарные потери в торговле и пути их снижения (на материалах потребительской кооперации Казахстана) : дис. ... канд. эк. наук : 08.00.05 / И. С. Дацюк. – Алма-Ата, 1972.
8. Іванова С.Д. Крадіжки в торгівлі: види і методи боротьби / С.Д. Іванова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rusadvice.org/business/management/krazhi_v_torgovle_vidi_i_metodi_borbi.html.
9. Леви М. Основы розничной торговли / [М. Леви, Б. Вейтц] ; пер. с англ. Ю.Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2004. – 448 с.
10. Гаркавін Р. Інвентаризація / Р. Гаркавін // Школа бухгалтера. – 2007. – № 18. – С. 33–37.
11. Бардаш С.В. Інвентаризація: теорія, практика, комп'ютеризація / С.В. Бардаш : [монографія]. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 372 с.
12. Про затвердження норм природного убутку продовольчих товарів в торгівлі та інструкції по їх застосуванню : Наказ Міністерства торгівлі СРСР від 02 квітня 1987 р. № 88 (Додаток 2. Інструкція із застосування норм природного убутку продовольчих товарів у роздрібній мережі державної і кооперативної торгівлі).
13. Про затвердження диференційованих розмірів списання втрат продовольчих і непродовольчих товарів у магазинах (відділах, секціях) самообслуговування : Наказ Міністерства торгівлі СРСР від 23 березня 1984 р. № 75.